

УДК 373.21.032:613.954(045)

Марина Савченко, викладач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті проаналізовано поняття гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку, як педагогічна проблема.

Ключові слова: виховання, гендерне виховання, гендерний підхід в освіті, особистість, соціалізація, діти дошкільного віку.

Лит. 11.

Марина Савченко, преподаватель кафедры дошкольной педагогики, психологии и профессиональных методик
Хмельницкой гуманитарно-педагогической академии

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ СТАРШОГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье проанализировано понятие гендерное воспитание детей старшего дошкольного возраста, как педагогическая проблема.

Ключевые слова: воспитание, гендерное воспитание, гендерный подход в образовании, личность, социализация, дети дошкольного возраста.

Maryna Savchenko, Khmelnytsky humanitarian-pedagogical academy

PROBLEM GENDER EDUCATION PRESCHOOL CHILDREN

The article a concept is analysed gender education of children of senior preschool age, as pedagogical problem.

Keywords: education, gender education, gender approach in education, personality, socialization, to put preschool age.

Постановка проблеми. У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті визначені основні принципи оновлення освіти, найважливішим з яких є провідна роль виховання на основі загальнолюдських і культурних цінностей, яке визначає саморозвиток особистості, здатної продуктивно реалізувати себе в сучасному суспільстві [3].

Виховний процес, тобто виховання, відбувається тільки за наявності об'єкта і суб'єкта виховної взаємодії, за якої провідна роль належить дорослому, який виконує функції вихователя, а діти – об'єкт цього виховання. Такий підхід лежить в основі авторитарної педагогіки, але й нині має численних прихильників [12].

На сучасному етапі проблема гендерного виховання знаходиться в центрі уваги багатьох європейських, американських, українських та російських фахівців в галузі соціології, психології, педагогіки та філософії. Інтерес обумовлений тим, що сучасні вимоги індивідуального підходу до формування особистості не можуть ігнорувати гендерні особливості дитини, так як це біосоціокультурні характеристики [11]. Вивчення гендерного виховання дітей має не тільки

теоретичне, а й величезне практичне значення для таких сфер як сім'я, різні виховні інститути.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженням означеної вище проблеми займалися такі науковці, як: Т. Говорун, О. Кікінежді, Л. Карамушка, Н. Чухим, Т. Мельник, І. Головащенко, Л. Малес, С. Оксамитна, О. Маланчук-Рибак, М. Скорик, О. Луценко, Л. Смоляр П. Горностай, І. Лебединська, І. Бондаревська, Л. Усанова, А. Фурман, Т. Надвинична, Т. Свида, О. Цокур, І. Іванова, Н. Стрельчук, Н. Дерій, Т. Дороніна та ін.

Мета статті. У статті розглядаємо проблему гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Категорія виховання – одна з основних категорій педагогіки, визначення сутності й змісту якої виступає однією актуальних проблем, що суспільство за різних часів та умов усвідомлювало й вивчало, виходячи із своїх соціальних настанов і державних завдань.

Семантичний аналіз поняття “виховання” засвідчує, що воно є похідним від слова *chovati* – ховати, вирощувати” [1], яке спочатку вживалося у значенні “оберігати” дитя від небезпеки (хвороби, каліцтва, смерті, шкідливого впливу), а

згодом набуло значення “вирощувати дітей, навчати правилам доброї поведінки”.

Керівництво розвитком особистості здійснюється, стверджує автор, як прямо, так і паралельно через організацію різних видів діяльності та спілкування вихованців; виховання – тільки початкова стадія процесу, який покликаний перейти у самовиховання, самоосвіту особистості.

Виховання – це створення соціально-психологічних умов для цілеспрямованого розвитку особистості, завдяки яким у неї формуються певні очікувані якості, система поглядів і переконань. Це конкретно-історичне явище, що тісно пов’язане з соціально-економічним, культурним розвитком та політичним устроєм суспільства, з його етносоціальними та соціально-психологічними особливостями. Іншими словами – “це соціально-контрольований розвиток особистості в процесі її соціалізації” [9].

Під “особистістю” розуміють стійку систему соціально значущих рис, що характеризують індивіда як члена того чи іншого суспільства або спільності. Поняття “особистість” характеризує суспільну сутність людини, пов’язану з засвоєнням різноманітного виробничого і духовного досвіду суспільства. На думку Д. Фельдштейна, “процес присвоєння дитиною соціальних норм і за своїм змістом являє єдність і одночасно постійне відтворення протиріччя двох сторін: соціалізації та індивідуалізації: соціалізація виступає як присвоєння дитиною норм людського співжиття, а індивідуалізація – як постійне відкриття, утвердження (розуміння, відділення) і формування себе як суб’єкта” [7]. Ці складові змісту узагальненого соціального досвіду в процесі виховання перетворюються у внутрішні перетворення особистості – інтерналізується (процес засвоєння дитиною вироблених суспільством норм, цінностей, установок, уявлень). У дитини в процесі виховання складається певна модель світу, система соціальних уявлень і узагальнених образів.

Виховання дитини дошкільного віку – процес цілеспрямованого впливу, метою якого виступає засвоєння дитиною необхідного для життя у суспільстві соціального досвіду і формування прийнятої суспільством системи цінностей, що дає йому можливість адекватно орієнтуватися в соціальному оточенні, усвідомлюючи самоцінність власної особистості та інших людей, висловлюючи почуття і ставлення до навколишнього світу у відповідності з культурними традиціями суспільства.

Посилена увага до гендерного виховання дітей дошкільного віку обумовлено змінами соціально-політичних і соціально-економічних умов життя [2]. Зазначимо, що термін “виховання” багатозначний і охоплює всі сфери життєдіяльності людей: емоційну, моральну, економічну, правову, цивільну і т.д.

Сучасні пріоритети у вихованні хлопчиків і дівчаток полягають не в закріпленні жорстких стандартів маскуліності і фемінності, а у вивченні потенціалу партнерських взаємин між хлопчиками і дівчатками, вихованні людського в жінку та чоловіка, варіативності в оволодінні гендерним репертуаром, щирості, взаєморозуміння, взаємодоповнимої [6].

Цілі статевого виховання, визначаються В. Каганом, близькі цілям гендерного виховання, проте у зв’язку зі швидкими змінами, що відбуваються в суспільстві, створено умови для розгляду останнього як самостійної, специфічної проблеми, яка передбачає не тільки виховання особистості дівчинки і хлопчика, дівчата та хлопчики, здатної усвідомити соціальні та моральні норми відповідно до суспільно-моральних принципів, але й освоєння гендерних ролей, здатності до реалізації гнучкого гендерного репертуару, саморегуляції гендерного поведінки, здатності протистояти тиску чужої волі, негативним явищам гендерної соціалізації, становлення жіночої та чоловічої індивідуалізації, оволодіння культурою взаємин статей [8].

Поняття “гендерне виховання” у словнику гендерних термінів трактується як “процес придбання індивідом культурної системи гендеру того суспільства, в якому він живе, своєрідне суспільне конструювання розходжень між статями” [1]. Н. Газізова під гендерним вихованням розуміє процес, за допомогою якого людина навчається моделям поведінки в суспільстві, цінностям і т.д., відповідним поняттям “чоловіче і жіноче” [7].

Отже, гендерне виховання – процес культурної гендерної орієнтації, ідентифікації та оволодіння підростаючим поколінням моральною культурою у сфері взаємовідносин статей у певному культурному (педагогічно організованому) середовищі. Тобто, організовуючи гендерне виховання, важливо розуміти, що анатомічні та біологічні особливості є лише передумовами, потенційними можливостями психічних розходжень хлопчиків і дівчаток. Ці психічні відмінності формуються під впливом соціальних факторів – суспільного середовища і виховання (і, зокрема, приклад поведінки батьків), сусідів, груп однолітків у дошкільного навчального

закладу чи школи; цінностей, законів, традицій даного суспільства.

Процес гендерного виховання, метою якого є формування ідентичності та оволодіння гендерною роллю, як вказує ряд вітчизняних (В. Каган, І. Кон, Т. Репіна та ін) і зарубіжних дослідників (Л. Кольберг, Е. Маккобі), розглядається як засвоєння та активне відтворення індивідом суспільного досвіду (системи знань, норм, цінностей), в результаті якого він опановує соціальною роллю людини [11].

Гендерне виховання вчені Г. Уранова, М. Татаринцева, О. Сокур, О. Кікінеджи, Т. Титаренко розглядають як цілеспрямований, педагогічний вплив у навчанні та вихованні дітей, корекції, координації та регулюванні, які сприяють адекватній чоловічій (хлопчачій) та жіночій (дівчачій) поведінці.

Гендерне виховання включає психолого-педагогічну, медико-біологічну та соціальну роботу з дітьми, в основі якої лежить усвідомлення та реалізація його учасниками специфічного "відчуття статі" [10].

Ю. Гусева вважає, що основними аспектами гендерного виховання є присвоєння (процес засвоєння соціального досвіду) і опрідметнення (процес відтворення соціального досвіду) соціального досвіду [10].

До кінця раннього віку дитина засвоює свою приналежність, але ще не знає, яким змістом повинні бути наповнені слова "хлопчик", "дівчинка". Дорослі починають свідомо чи несвідомо навчати дитину його гендерної ролі відповідно до загальноприйнятих стереотипів, орієнтуючи її в тому, що означає бути хлопчиком чи дівчинкою. У дошкільному віці дитина усвідомлює себе як представника певної статі. Усвідомлення своєї статевої ідентичності, на думку педагогів, психологів (М. Татаринцева, О. Сокур) – це єдиний біосоціальний процес, який поєднує онтогенез, статево соціалізацію та розвиток самосвідомості. Виходячи з цього, статево-рольове виховання має починатися у дошкільному віці.

Абстрактної дитини немає, є конкретна особистість – хлопчик або дівчинка, адже на думку вчених І. Кона, О. Кікінеджи, А. Гончаренко, О. Кононко, Т. Титаренко онтогенетичні характеристики мають бути не тільки віковими, але й статево-віковими.

Коли дитина розпочинає відвідувати освітні заклади (дошкільний навчальний заклад, школу, університет) хлопчики і дівчатка опиняються під впливом нових вихователів-педагогів. Їх завданням є не тільки передача дітям

різноманітних знань, умінь, навичок, а й формування світогляду дітей, розподіл обов'язків між хлопчиками і дівчатками, контроль і надання допомоги в їх здійсненні. Саме педагоги, які працюють з дітьми з дня в день, є основними "агентами" гендерної соціалізації [2].

Кожен з батьків також несе ціннісні орієнтації своєї статі: такі ознаки, як душевність, емоційність, більше притаманні жінці; сміливість, рішучість, самовладання – ознаки мужності. Батьки – близькі дорослі – первинна соціальне середовище, що зв'язує дитину з оточуючим світом (Г. Іванова, Н. Авдєєва та ін.). Для дітей дошкільного віку саме батьки мають ідентифікаційними характеристиками, що найбільше спонукають до ідентифікації. Стереотипи чоловічої та жіночої поведінки входять у психологію дитини через безпосереднє спостереження поведінки чоловіків і жінок. У першу чергу дитина виявляє зовнішні відмінності чоловіків і жінок в одязі та манері поводитися. Дитина несвідомо наслідує дорослих: формам поведінки, які є корисними для оточуючих, стереотипному поведінці батьків, що є іноді навіть шкідливою соціальною звичкою. Дитина хоча й не використовує ці "символи мужності", але вже вносить їх у сюжет гри. Нерідко індивідуальні особливості людини дитина приймає за ознаки, властиві протилежній статі. З точки зору Л. Колберга, формування гендерного стереотипу в дошкільні роки залежить про загального інтелектуального розвитку дитини, і цей процес не є пасивним, що виникає під впливом соціально підкріплюваних вправ, а пов'язаний з проявом самокатегоризації. Дитина дошкільного віку засвоює уявлення про те, що означає бути чоловіком чи жінкою, потім визначає себе як хлопчика чи дівчинки, після чого намагається узгодити поведінку з уявленнями про свою гендерну ідентичність. Оскільки дорослі заохочують хлопчиків до маскулінної і засуджують за фемінну поведінку, а дівчаток навпаки, дитина спочатку вчиться розрізняти статево-морфологічні зразки поведінки, потім виконувати відповідні правила і, нарешті, інтегрує цей досвід в своєму образі Я.

Гендерна ідентифікація – це, власне, усвідомлення індивідом своєї статевої належності, переживання ним своєї маскулінності/фемінності та готовність виконувати визначену статево роль. Ідентифікувати (усвідомити) себе чоловіком або жінкою – означає прийняти ті психологічні якості й моделі поведінки, які суспільство приписує людям залежно від їх біологічної статі. Тобто гендерна ідентичність передбачає існування певних оціночних

компонентів, зокрема, уявленнь індивіда про те, наскільки його поведінка та особистісні характеристики відповідають сподіванням та вимогам суспільства до жіночої або чоловічої ролі. Вона виступає основним компонентом самосвідомості людини. Гендерна ідентичність формується поступово в процесі соціалізації [5].

Група однолітків є важливим фактором гендерної ідентифікації дитини. Незважаючи на зміну соціальних умов, думки дітей про ровесників протилежної статі відображають традиційні установки дорослих. Закріплення однолітками нагадує дітям про стереотипні приписи, про які вони вже мають уявлення.

Оцінюючи поведінку дитини серед своїх одноліток, значно жорсткіших, ніж у дорослих, критерій мужності і жіночності, однолітки тим самим підкреслюють, зміцнюють або навпаки, ставлять під питання його статеvu ідентичність. Діти, які їм не відповідають, сприймаються скоріше з підозрою, ніж з розумінням [9].

Оцінка іншими поведінки дитини є передумовою виникнення і засвоєння існування ідентифікації. Ідентифікуючи з представником однієї статі, дитина через іншу людину починає пізнавати себе. Однолітки впливають на поведінку хлопчиків сильніше, ніж на поведінку дівчаток. При цьому діти обох статей орієнтуються на думку однолітків і більшою мірою наслідують хлопчикам. Вплив стереотипів на поведінку дітей є настільки сильним, що в суспільстві однолітків, щоб не викликати осуду, діти вибирають іграшки, відповідні стереотипам ігор хлопчиків і дівчаток, хоча на самоті можуть користуватися будь-якими іграшками (Маккобі Е.) [4].

Традиційно вважається, що в процесі виховання хлопчики перебувають у більш складному процесі, ніж дівчатка. Його вихователі, як правило, жінки, що обумовлює недостатню кількість об'єктів для ідентифікації. Крім того, чоловічий рольовий набір обмежений і жорстокий, "афемінне" виховання не підтримує прояв "чоловічої" поведінки: незалежного, ініціативного, активного і т.д.)

Подальша самореалізація хлопчика пов'язана з соціальними бар'єрами на шляху розвитку маскулітності, що провокують емоційно-когнітивний дисонанс, наслідком якого є "полірольова розгубленість" або перебільшені – маскулітні статеворольової орієнтації.

Проте менша цінність жіночого в суспільстві ускладнює розвиток позитивної Я-концепції дівчинки. Належність до соціальної групи, що

володіє меншими можливостями і владою, народжує проблеми зі становленням жіночої ідентичності, особливо якщо дівчинка має високими соціальними здібностями і здатна лідувати [8].

Науковці, які розглядають дитинство з різних позицій, усі дотримуються думки про те, що перші сім років життя – це сентизивний період, в якому формуються всі базові шари психіки особистості, які суттєво впливають на подальший розвиток дитини.

На підставі психолого-педагогічної літератури зміст гендерного виховання дітей дошкільного віку розуміємо як цілеспрямований процес педагогічного супроводу життєдіяльності дошкільника, що полягає у сприянні нагромадженню соціального досвіду виконання гендерних ролей, усвідомлення себе як представника певної статі з позиції духовно-моральних цінностей.

Гендерне виховання починається від народження дитини. В дошкільному віці, коли формується первинна гендерна ідентичність, провідна роль у вихованні належить батькам і дошкільним навчальним закладам. Тому, виховання дітей з урахуванням їх гендерних особливостей багато у чому буде визначатися індивідуальним особливостями кожної дитини, залежати від тих зразків поведінки жінок і чоловіків, з якими дитини постійно зустрічається в сім'ї. Але, це зовсім не означає, що виховний вплив, який здійснюється на хлопчика чи дівчинку в цьому ніжному віці не вплине на розвиток особистості. Прояв у хлопчиків і дівчаток тих якостей, які дозволять їм бути успішними у сучасному суспільстві. Для того, щоб виховати чоловіків і жінок, а не безстатевих осіб, слід дуже уважно поставитися до питань гендерного виховання дошкільників.

Для впровадження гендерного підходу в сучасному дошкільному навчальному закладі необхідно здійснити такі етапи:

1) на рівні держави, принцип гендерного паритету повинен знайти відображення в усіх нормативних документах, Законі про освіту, законі про дошкільну освіту; програмах виховання і розвитку дітей дошкільного віку і навчально-виховних планах вихователів;

2) завідувачі ДНЗ повинні бути компетентні у сфері гендерного виховання, володіти гендерною інформацією;

3) під час підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, необхідно надати їм можливість отримати знання з гендерної педагогіки і психології, навички і вміння для

застосування принципів гендерної рівності у навчально-виховному процесі, розвинути способи взаємодії з вихованцями на засадах особистісно-зорієнтованого підходу.

Гендерний підхід до виховання дітей старшого дошкільного віку вимагає розв'язання низки завдань:

1) науковцям в галузі педагогіки необхідно показати методологічний рівень проблеми, обґрунтувати актуальність включення гендерного підходу до теорії та практики освітнього процесу;

2) розробити рекомендації щодо впровадження гендерного підходу у практику дошкільних навчальних закладів, у підготовку і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів;

3) переконати педагогів у тому, що гендерний підхід є невід'ємною складовою особистісно-зорієнтованого підходу і, навпаки, впровадження його у практику дошкільного навчального закладу неможливе без використання гендерної складової;

4) усвідомити яким чином запровадження гендерного підходу знайде відображення у практиці гендерного виховання. Таким чином, гендерний підхід сприятиме розвитку і формуванню особистості, яка комфортно почуватиметься в демократичному суспільстві.

Слід зазначити, що поняття "гендерний підхід до виховання" є складовою гендерного підходу до навчально-виховного процесу в цілому. Саме через гендерний підхід реалізується гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку.

Висновок. Отже, можна зробити висновок, що однією з проблем дошкільної освіти є гендерне виховання дошкільника, до якого спостерігається підвищений інтерес у вітчизняній психології та педагогіці, а один з розділів педагогіки – гендерна педагогіка – займається вивченням гендерного виховання і особливостей розвитку і виховання хлопчиків і дівчаток. Це викликано тим, що

суспільство зіткнулося з негативними наслідками: щороку збільшується кількість зруйнованих шлюбів, неповних сімей.

1. *Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.*

2. *Вихор С. Виховання школярів різної статі та гендерний підхід у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи / С. Вихор // Педагогічний пошук. Науково-методичний вісник управління освіти і науки Волинської облдержадміністрації. – 2005. – №1(45). – С. 6 – 9.*

3. *Гендерний розвиток в Україні. Реалії та перспективи // United Nations Development Program UN in Ukraine. – Київ, 2003. – 103 с.*

4. *Говорун Т.В. Гендерна ідеологія у навчально-виховному процесі / Т.В. Говорун, О.М. Кікінежді // Освіта і управління. – 2003. – Т. 6. – №4. – С. 56 – 68.*

5. *Говорун Т.В. Гендерна психологія: навч. посіб. / Т.В. Говорун, О.М. Кікінежді. – К.: Академія, 2004. – 308 с.*

6. *Кравець В.П. Гендерна педагогіка: [навч. посіб.] / В.П. Кравець. – Тернопіль: Джура, 2003. – 406 с.*

7. *Кравець В.П. Історія гендерної педагогіки: навч. посіб. для студ. ВНЗ / В.П. Кравець. – Тернопіль: Джура, 2005. – 439 с.*

8. *Кон И.С. Психология половых различий / И.С. Кон // Вопросы психологии. – 1981. – №2. – С. 47 – 57.*

9. *Мудрик А.В. О полоролевом (гендерном) подходе в социальном воспитании / А.В. Мудрик // Воспитательная работа в школе. – 2003. – №5. – С. 15 – 20.*

10. *Малес Л.В. Біологічні, психологічні та соціокультурні чинники гендеру / Л.В. Малес // Основи теорії гендеру: навч. посіб. – К.: К.І.С., 2004. – 536 с.*

11. *Теория и методология гендерных исследований: курс лекцій / под общей ред. О.А. Ворониной. – М.: МЦГИ, 2001. – 384 с.*

11. *Цокур О.С. Основи гендерного виховання / О.С. Цокур, І.В. Іванова // Гендерний розвиток у суспільстві (конспекти лекцій). – К.: Фоліант, 2004. – С. 183 – 222.*

Стаття надійшла до редакції 07.02.2013

У даній публікації використано матеріали На Тарасовій горі: Фотоальбом / Упоряд. та текст Т. Базилевич і Л. Єфіменко; Фото М. Плаксіна та ін. – 2-е вид. – К.: Мистецтво, 1986. – 96 с.

Текст з Календар класного керівника на 2009 – 2010 навчальний рік / Упор. Ю. Кишакевич. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ. – 2009. – 356 с.; Усі цитати до творів з української літератури. 5 – 12 класи. Укладач Н.В. Курганова. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 448 с.; Тарас Шевченко, Кобзар, Державне видавництво художньої літератури, Київ, 1957.

